

Društveno nezadovoljstvo i kava u ranom novom vijeku.

Landeka, Domagoj

Undergraduate thesis / Završni rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:695966>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-06-23**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

Domagoj Landeka

**DRUŠTVENO NEZADOVOLJSTVO I KAVA U
RANOM NOVOM VIJEKU**

ZAVRŠNI RAD

Zagreb, 2021.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA
ODSJEK ZA POVIJEST

Domagoj Landeka

**DRUŠTVENO NEZADOVOLJSTVO I KAVA U
RANOM NOVOM VIJEKU**

ZAVRŠNI RAD

Mentorica: doc. dr. sc. Ivana Jukić Vidas

Zagreb, 2021.

Sadržaj:

Uvod.....	1
1. Kava, Kavane i Društvo.....	3
1.1. Islam.....	3
1.2. Europa.....	6
2. Kava, kavane i središnja vlast.....	10
2.1. Islamska vlast i dekadencija.....	12
2.2. Europski apsolutizam, kolonijalizam i kava.....	15
Zaključak.....	19
Popis literature.....	21

Uvod

Kava je biljka grmastog podrijetla koja uspijeva samo u toplim krajevima poput obronaka u nekadašnjem carstvu Etiopije i juga Arapskog poluotoka. Njena etimologija je usko vezana za prostor u kojima je prvotno otkriveno stimulativno djelovanje, a zatim način izrade slasnog napitka. Uz prostor Kaffe, u prastarj carevini Etiopiji, veže se legenda o pastiru Kaldiju koji je na tropskim planinama uvidio stimulativno djelovanje plodova stabljike kave prvotno na svojim kozama, a zatim je i on sam otkrio utjecaj konzumacijom ploda.¹ Legendarni pastir je prenio znanje svojim susjedima čime se globalno širenje kave. Etiopija se smatra kao zemlja iz koje je kava potekla, ali ne i razlog njenog širenja. Naziv za biljku, plod i napitak proizlazi iz arapskog naziva za sok od biljke prvotno pripisano vinu. Islamskom zabranom alkohola riječ *qahwah* dobiva svoju prenamjenu zbog socijalnog aspekta vezanoga uz ispijanje napitka. Kavane su osmišljene i razvijene u Arabiji, 150 godina prije prve pojave u Europi. Kava je u Europu stigla pod nazivom kahva od Osmanskih Turaka koji su osvajanjem Jemena kontrolirali monopol izvoza kave. Osim zastarjele riječi na arapski za vino, etimologija riječi kava ima još dva potencijalna izvora: 1. etiopijska provincija Kaffa, 2. arapska riječ quwwa (moć).²

Jednom kad je konzumacija kave postala sredstvo druženja, a kavane mjesto razmjene mišljenja u društvima Svijeta, a ovaj rad promatra prije svega europski i osmanski politički prostor, dobila je moć koju je središnja vlast često vidjela kao prijatnu društvenom poretku i političkoj moći što je vodilo zabranama konzumacije kave i zatvaranjem kavana, što je ujedno i glavna teza ovoga rada. Cilj je rada upozoriti na važnost povijesti hrane i činjenice kako jedna namirnica poput kave može biti dijelom društvenih promjena.

Teza ovog rada je usko vezana za autora Wiliama Ukera, začetnika teme o društvenoj prihvaćenosti kave u knjizi "All about coffee." Knjiga je objavljena 1922. godine u vrijeme kada je kava dosegla novi vrhunac popularnosti te se započela tema o kavi kao sredstva druženja. Ukerova knjiga o povijesti kave nije potpuna, jer ne sadrži društvenu i političku analizu kako bi se dokazalo korištenje kave kao sredstva za iskazanje društvenog

¹ Pandergrast, Mark. *Uncommon grounds*. New York: Basic Books, 2010., 11.

² Pandergrast, *Uncommon grounds*, 13.

nezadovoljstva. Engleski autor Brian Cowan u svojoj knjizi "Social life of coffee" analizira uporabu kavu u engleskom ranonovovijekovnom društvu kao društvenu i političku problematiku. Društveni utjecaj uz kavu se ponovno počeo promatrati u 21. stoljeću u znanstvenim i istraživačkim radovima koji su koristili povijesne zapise kako bi dokučili istinitost teze. Američki autor Mark Pandergrast koristi Ukeru kao glavni izvor, ali nadodaje sadržaj o kolonijalnim previranjima oko kave. Ostali korišteni radovi su historiografske analize i opisi prošlosti azijskoga i europskoga prostora. Rad se, uz uvod i zaključak sastoji od dva središnja dijela. U prvom poglavlju se promatra širenje i prihvaćanje kave prvotno u islamskom, a zatim i europskom društvu. Ispijanje kave je bio društveni obred u svim kulturama u kojima se pojavila uporaba ove namirnice. Drugo poglavlje se usredotočuje na oblike središnje vlasti u vrijeme širenja kave i kavana Svijetom. Središnja vlast je morala zadržati svoj utjecaj u društvu zbog čega u se sukobili s društvenim značajem kave namirnice. Ranonovovijekovno društvo je bilo nezadovoljno različitim oblicima vladavina zbog čega su utočište za razgovor pronašli u kavanama. Vlast se pokušala suprotstaviti društvu zakonskim zabranama kave zbog neregulirane komunikacije unutar kavana. Društvo je iskazivalo svoje nezadovoljstvo i kritički su pričali o vlasti zbog čega je došlo do sukoba.

1. Kava, Kavane i Društvo

Popularnost kave nije poznata do arapskog otkrića učinka namirnice. Najranija povijest kave nije zapisana već je prenesena usmenom predajom. Priče o otkriću napitka su vezane za putovanja islamskih derviša u Etiopiju, zemlju iz koje je biljka kave potekla, potkraj 13. i početkom 14. stoljeća. Tajna kave je prvo pristigla u Jemenski grad Mochu, a zatim u trgovačko središte Aden. Običaj ispijanja kave se ustalio u sufitskom islamu te su razmjenu informacija i namirnica s centrima islamskog učenja obred prenijeli ostatku islamskoga svijeta. Kavana se u to vrijeme prvi put spominje u zakonskim spisima iz Meke nakon čega je započela polemika o odlasku ljudi u kavane, a ne u džamije. Vjersko pitanje o kavi je najbolji način proučavanja širenja kavana, jer je u svakom velikom centru uslijedila rasprava o druženju ljudi uz napitak. Rasprava uz kavu se širila iz Meke do Kaira, a zatim je pristigla u Konstantinopol početkom 16. stoljeća. Osmansko Carstvu je na vrhuncu svoje moći kontroliralo veliki posjed u Europi te su trgovinskom razmjenu proširili utjecaj kave.

Europske zemlje su prihvatile kavu u različitom vremenu tijekom ranog novog vijeka. Venecija je kao posrednik u trgovini između Osmanskog Carstva i ostatka Europe imala pristup rijetkim namirnicama poput kave. Kava se prvotno prodavala na ulici uz slične napitke, ali je brzo otkriven obred ispijanja uz razgovor nakon čega je otvorena prva kavana sredinom 17. stoljeća. Kava se brzo širila Italijom zbog čega je došla u doticaj s Papinskom državom, a samim time i središtem katoličanstva. Običaj ispijanja se širio na različite načine u središta europske kulture. Kava je u Francusku pristigla diplomatskim putem iz Osmanskog Carstva krajem 17. stoljeća dok su pomorske sile Nizozemska i Engleska bilježile prve spomene kave krajem 16. stoljeća. Kava je u svim islamskim i europskim zemljama bila korištena kao sredstvo druženja i razgovora zbog čega su otvarane i kavane nakon otkrića ukusnog napitka.

1.1. Islam

Popularizacijom tajne napitka u sufitskim redovima je postignuta i povezanost kave s ostatkom arapskog svijeta zbog stalne razmjene informacija u svetim gradovima Islama; Meki i Medini. Širenje napitka arapskim svijetom je usko vezano s derviškim ritualom ispijanja kave. Derviši su bili jako cijenjeni na području čitavog islamskog svijeta zbog siromaškog i nomadskog načina života. Kao siromasi su konstantno prosili po ulicama ne bi li uspjeli

prikupiti novca za bolesne i siromašne, dok su oni samo preživljavali blagonaklonošću stranaca. Tijekom noći su derviši molili uz konzumaciju kave u *tekijama*, prostorom namijenjenom sufitskom bogoslužju i obitavanju.³ Derviši su se vrlo lako proširili arapskim svijetom zbog utjecaja Mamelučkog sultanata s centrom u Kairu. Sufiti su sa sobom nosili tajnu prerade kave. Prvo su migrirali iz Moche do Adena, a zatim u vjerske centre Islama. Sufiti su prvo donjeli kavu u Meku i Medinu, a zatim su se do 1510. godine dosegli centr Mamelučkog sultanata; Kairo.⁴ Derviši su imali poseban večernji ritual tijekom kojeg su molili. Poznati obred molitve uz crvenu zdjelu ispunjenom kave koja se prenosila sa starješine na mlađe pripadnike skupine uz molitvu: "... nema Boga do jednoga Boga, jedinoga Kralja, čija je moć neupitna."⁵ Doticajem sufitskog svećenstva sa sunitskim dolazi do podjele znanja o preradi kave, preuzimanje obreda kojega je sunitska ulema naslijedila od sufitskog reda. Elita najvećeg ogranka Islama nije bila zatvorena poput sunitskog reda zbog čega se osmislio javni prostor za vršenja obreda u kojemu je razgovor zamijenio molitvu. *Kavah kanes* se prvi put spominju 1510. godine u Meki kao objekt u kojemu vlada uгода i zadovoljstvo što nalaže već ranije poznato sastajanje uz kavu. Isprva su u kavane dolazili samo zakonodavci, studenti, imami (svećenici), itd. Razgovor u kavani je potaknuo razvitak sekularnog mjesta u kojemu su i žene bile prisutne. Opuštena atmosfera je sa sobom nosila i društvene igre poput šaha. Sve se te aktivnosti svode korištenje kave i kavana kao sredstva u kojima bi se okupljali pojedinci bogatijeg društva u kojima se koristio obred konzumacije kave. Kavane su služile kao mjesto zabave, gdje bi kratili dane uz pjevanje i glazbu.⁶ Proces učenja ispijanja kave se u velikim centrima učio od vrhovne vlasti, što je u ovom slučaju bio posljednji mamelučki sultan Qansuh. Sultan je na svom dvoru posjedovao potrebnu aparaturu i ljude potrebne za izradu napitka. Dvorski utjecaj je proširio potražnju za kavom što je urodilo otvaranjem prve kavane u Kairu 1523. godine.⁷ Arapski svijet je prenio znanje o kavi kopnenom trgovinom, ali se način razmijene mijenja Osmanskim osvajanjem Kaira.

Turci Osmanlije su osvajanjem Mamelučkog sultanata direktno prenijeli sve potrebno znanje iz Kaira u Konstantinopol osvajanjem 1517. godine. Selim I. je kavu kao prisvojeno

³ „Dervishes“, *Encyclopaedia Britannica*. Pristup ostvaren 4. 9. 2021. <https://www.britannica.com/topic/qurra>

⁴ Ukers, Wiliam H. „All about coffee“, New York: The Tea and Coffee Trade Journal Company, 1922., 110.

⁵ Ukers, *All about coffee*, 111.

⁶ Ukers, *All about coffee*, 112.

⁷ Ukers, *All about coffee*, 118.

dobro odnio na svoj dvor, gdje je uživao u rijetkim namirnicama u bogatstvu.⁸ Tijekom vladavine Selimovog nasljednika Sulejmana Veličanstvenog, kavane su se proširile do Damaska(1530.) i Alepa (1532.).⁹ Bogato ukrašene, kavane su u Siriji bile namijenjene za najbogatije građane koji su mogli uživati u plesovima i prepričavanjima 1001 noći. Ispijanje kave se smatralo kao razonodna aktivnost te je bila zabranjena zbog suradnje Sultana i vjerske elite. Kava se prihvatila u Konstantinopolu tek pred kraj vladavine Sulejmana Veličanstvenog. Prva kavana u Konstantinopolu je izrađena po Sulejmanovoj naredbi. Kavana je bila luksuzno opremljena, njeni zidovi bili uređeni skupim tepisima, a kava se posluživala u keramici. Posjetitelji prve kavane su bili samo najcjenjeniji gosti koji su mogli uživati u društvenim igrama, duhanu, plesova i pjesmama. Krajem Sulejmanove vlasti u Carigradu su postojale dvije kavane, dok je ih krajem stoljeća bilo oko pet stotina. U početku, konzumacija kave u centru Osmanskoga Carstva je bila isključivo namijenjena za društvenu elitu koja je bila okupljena oko sultana. Društvena skupina koja je kontrolirala carsku birokraciju, a time i društvo u cjelini, nazivala se *divan*. Društvena elita je jedina mogla priuštiti ugodaj u bogato uređenim prostorima gdje se posluživao egzotični napitak. Društveni utjecaj kavana je objektu dali ime “škole mudrih“ zbog stalnih rasprava o pravdi i filozofiji.¹⁰ Bogata rasprava u obrazovanom društvu je prvo privukla siromašnije studente, a zatim probudila znatiželju šireg puka. Društvena hijerahija potaknula je i segregaciju zbog čega su otvarane siromašnije uređene kavane. Kavane su služile kao sredstvo iskazivanja socijalnog statusa, jer su u određene objekte dolazili ljudi sa specifičnim strukama u kojima bi nalazili ljude istih zanimanja poput trgovaca, janjičara, pravnika, konkubina...¹¹ Velika potražnja za napitkom je bila zadovoljena osmanskoj kontroli Jemena. Potražnja za kavom se pokazala kao unosan posao zbog čega je bilo zakonom propisano paljenje sjemenki kave prije prijevoz kako ne bi iz njih mogla izrasti nova biljka.

Ovisnost o kavi u 17. stoljeću se da primijetiti količinom koju su nosili na velike vojne pohode u kojima je kava nošena kao jedna od glavnih namirnica. Svaki osmanski vojnik je širio utjecaj kave u rodnom kraju, jer jako puno vojnika nije ni bila turskog, već stranog podrijetla. Danak u krvi je bio pomno osmišljen porez oduzimanja i preobraćenja djece

⁸ Ay, Savas. *From The Coffehouses in Istanbul*. Istanbul: Kultur A.S., 2012., 22.

⁹ Ay, *From The Coffehouses in Istanbul*, 23.

¹⁰Collaco, Gwendolyn. „The Ottoman Coffehouse: All the Charms and Dangers of Commonality in the 16th-17th Centuries“, U: *Lights: The MESSA Journal* Vol. 1, No.1, ur. Gwendolyn Collaco, 61- 71. Chicago: University of Chicago, 2011. , 66.

¹¹ Collaco, „The Ottoman Coffehouse“, 68.

nemuslimanskim obiteljima. Janjičari su svake 4 godine obilazili mjesta i odabirali djecu koja naslijediti vojnu funkciju. Preobraćenje unutar Osmanskog Carstva je označavalo moguće napredovanje unutar vojne ili vjerske strukture. Djeca su učenjem prihvaćali turske navike i običaje, a samim time i odlazak u kavanu. Navikom konzumacije kave u vojsci je upoznao brojne janjičare stimulansu kojega su ponijeli sa sobom u rodni kraj. Kava je u europskom dijelu Osmanskog Carstva prihvatila kavu kao sredstvo razonode i ugone u svim pokorenim pokrajinama zbog stoljetnog utjecaja i prenošenja znanja. Balkanski poluotok je izmjenom generacija sve više pod bio turskim utjecajem što je doprinijelo ranijoj prilagodbi kave no zemlje zapadne Europe. Do kraja 17. stoljeća osmanski vojni put je proširio uporabu kave diljem carstva, ali je primarno pomorska trgovina prenijela kave u Europi.

1. 2. Europa

Vijesti o kavi i o turskom načinu ispijanja kave nisu pristigle u središnje Europe sve do osamdesetih godina 16. stoljeća kada putopisci bilježe društvene fenomene uz napitak. Liječnici i botaničari su objavljivali svoje radove u kojima su bilježili prve informacije o ljekovitim svojstvima i objektima osmišljen za kavu, “kao da je vino.”¹² Europsko gradsko stanovništvo već imalo objekte slične namjene uz jedino razliku konzumacije vina i piva umjesto kave. Alkohol je služio gotovo istoj svrsi kao kava uz razliku sedativnog učinka etanola naspram učinka kofeina. Prva prodaja kave u Europi je zabilježena u Livornu 1632. godine, a zatim u Veneciji 1640. godine.¹³ Venecija je bila glavni posrednik u trgovini između Osmanskoga carstva i ostatkom Europe. Mletačka administracija bila usmjerena ka trgovini što im je omogućavalo nabavku egzotičnih napitka poput kave. Kavu su u početku prodavali na ulici uz ostale napitke poput limunade, ali je zbog popularnosti napitka razvijena kavana. Objekti su publici bili poznati pod nazivom *cafe*, pojmom koji se koristio i za napitak. Prva otvorena kavana nije bila otmjena poput turskih, ali je od početka služila svrsi druženja uz stimulans. Bogato društvo je u Veneciji osnovalo prvu kavanu u kojoj se kava pomno kuhala sa svježim plodovima biljke kave.¹⁴ Metačkim utjecajem su se kavane širile Italijom, a samim time i do Papinske države. Zabrinutost između biskupa zbog prihvaćanja islamske namirnice

¹² Ukers, *All about coffee*, 132.

¹³ Ukers, *All about coffee*, 135.

¹⁴ Isto

je dovela tadašnjeg papu Klementa VIII. (1592.-1605.) u doticaj s napitkom. Pod optužbom da je namicana poslana iz pakla preko muslimana, Klement je probao kavu. Zadivljen aromom, odbacio je sve optužbe i krstio napitak kako bi i kršćanski svijet uživao u stimulansu.¹⁵

Papino odobrenje nije bilo dovoljna kršćanskom svijetu srednje Europe za prihvaćanje obreda pića zbog stoljetnog ratovanja. Prihvaćanje kave u kršćanskoj Europi je prožeto je događajima vezanima uz o drugoj opsadi Beča 1683. godine. Zadnji osmanski prodor do Beča je poveo veliki vezir Kara Mustafa 1683. godine. Beč je izdržao dva mjeseca protiv sile 100 000 vojnika do dolaska pojačanja. Jan III. Sobjeski, kralj poljsko-litvanske unije je predvodio i carsku vojsku pri epskom oslobođenju grada. Osmanski vojnici su iza sebe ostavili 25 000 šatora, 10 000 volova i brdo kave, namirnicu do tada nepoznatu Beču.¹⁶ Raspodjelom ratnog plijena, poljski vojnik Kolschitzky je zatražio kavu. Boravkom u Osmanskom carstvu je svjedočio uporabi kave u društvu zbog čega je i znao njenu namjenu u društvu. Poljski junak je Austrijancima donio način prerade kave kao sjećanje na vojnu pobjedu u obrani glavnoga grada. Prvu kavanu u Beču je navodno otvorio Kolschitzky u znak pobjede nad Osmanlijama.¹⁷ Austrijsko visoko društvo je prisvojilo ispijanje kave kao oblik druženja, ali u znaku pobjede, bogatstva i moći. Beč je bio središte moći i razmijene podataka u Svetom Rimskom Carstvu te se uporaba kave proširila visokim društvima diljem Carstva.

Dolazak kave u Francusku je također vezano za utjecaj Osmanskog Carstva. Francuska i Osmanlije su zbog neprijateljstva s Habsburgovcima bile su saveznice od 1536. godine. Razmjena informacija o običajima i namirnicama saveznica nije bilo toliko učestala sve do pojave interesa francuskih putopisaca. Druženje uz napitak je bio ranije poznat, ali nitko nije znao kako se napitak radi. Prvu tajnu izrade je u Marseille donio P. de la Roque, suputnik francuskog izaslanika u Konstantinopolu 1664. godine.¹⁸ Sultanov poklon izaslanicima bile su bogato ukrašenih fildžana, keramičkih tanjurića i šalica te kave. S potrebnim sredstvima de la Roque se zaputio u centar utjecaja Francuske, Pariz. U početku, kava se u francuskoj prijestolnici konzumirala u privatnosti, ponajviše među plemstvom i bogatim građanima. Francuzi su znali kako se kuha kava, ali nisu znali način uzgoja i prerade

¹⁵ Ukers, *All about coffee*, 128.

¹⁶ Pandergrast, *Uncommon grounds*, 37.

¹⁷ Pandergrast, *Uncommon grounds*, 37.

¹⁸ Ukers, *All about coffee*, 137

biljke. Previše pitanja i premalo odgovora je u Francuskoj izazvalo veliki interes zbog “misteriju orijenta“ zbog čega se počinju otvarati kavane. Prvi kavana otvorena je u Mariellu 1660. godine.¹⁹ Francuskim mornarima je nedostajala kava kao svakodnevna namirnica konzumirana u uskome društvo. Sukladno s tim, prva kavana u Francuskoj nije bila bogato uređena. Najraniji posjetitelji su bili trgovci i putnici, a zatim su kao gosti počeli pristizati obični građani. Zanimacija za napitak s istoka je u kavane dovela ljude različitih profila. Kavane su u Francuskoj puku dopuštale raspravu uz najnovije vijesti. Roque i njegovi suradnici su bili ugodno iznenađeni popularnosti kave unutar puka, a prava manija uslijedila kad je kava došla na dvor Kralja sunca. Prvi put kada se običaj pojavio na dvoru najmoćnijeg kralja apsolutističke Europe je bilo 1669. godine. Osmanski diplomat je godine 1669. prvi put kralju predstavio turski način uživanja u kavi.²⁰ Iako je diplomat Mehmeda IV. ostao samo jednu godinu, postavio je temelj socijalizacije uz kavu na najvišem stupnju državne vladavine. Prva kavana se otvorila godinu nakon odlaska turskog poslanika, a zatim su se počele pojavljivati i ostale. Kava je u Parizu zbog visoke cijene nabavke smatrana napitkom visokog društva u otmjenim događanjima u dvorskom životu. Potražnja za napitkom je urodila potražnjom za uzgoj, ali to nije bilo moguće bez morskih sila Engleske i Nizozemske.

Pomorske sile su se služile lukama istočnih zemalja za razmjenu namirnica čija je prerada postizala višu cijenu u Europi. Začini dalekog istoka su bili najskupocjenija roba, a kava se ubrajala u skupocjenu robu. Prvi nizozemski zapisi u kojima se opisuje čitav proces prerade biljke u napitak, a zatim i podrijetlo biljke se bilježi potkraj 16. s prijelazom na 17. stoljeće. Nizozemski monopol trgovinom indijskim morem i sve veća potražnja biljke kave uzrokovala krijumčarenje biljke iz Adena u Amsterdam 1616. godine.²¹ Sve novopridošle biljke kave su uvenule prvim pokušajem preuzimanja tajnu čitave prerade. Trgovačko društvo kraljevine Nizozemske je vrlo brzo prihvatilo namirnicu kao pretprodajno dobro što je uzrokovalo prvo kolonijalno širenje kave. Nizozemska istočna indijska kompanija je nudila rješenje uzgoja kave. Pomorska sila je prenijela kavu na daleki istok, točnije otok Javu.²² Nizozemska je preuzimanjem tajne uzgoja u kolonijalnim posjedima postala najveći dobavljač kave. Nizozemska je stalnom trgovačkom razmjenom prenosila preko Engleskog kanala silne informacije o pronalascima kave i njenog utjecaja.

¹⁹ Ukers, *All about coffee*, 138.

²⁰ Ukers, *All about coffee*, 140.

²¹ Wild, Antony. *The East India Company: Book of Coffee*. London: HarperCollinsPublishers, 1994., 14.

²² Wild, *The East India Company: Book of Coffee*, 13.

Prve informacije o kavi u Engleske su pristigle prijevodom nizozemskih putopisa. Rane informacije iz 1695. godine su potaknule brojne istraživače i botaničare na pronalaženje čudotvornog lijeka.²³ Vijesti o kavi su se objavljivale u engleskim novinama zbog čega se pokrenuta zanimacija o kavi. U prvu kavanu iz 1650. godine su dolazili samo zainteresirani gosti, neovisno o društvenom statusu. Kavana u Oxfordu je zbog potražnje uz kavu posluživala i čokoladne napitke koji su također bili rijetki i poželjni.²⁴ Mnogi poduzetnici su počeli otvarati kavane zbog iskazanog javnog interesa. Kavane su bilo mjesto slušanja vijesti, čitanje poezije, središte intelektualnog života na ulici. Prva kavana u Oxfordu je odjeknula društvom zbog čega su i nicali kavane diljem Engleske. Taverne su služile za razonodu i kraćenje vremena s alkoholom, a kavane su s druge strane služile kao mjesto ozbiljnih razgovora o svakodnevnim događanjima i poslovnih dogovora. Susreti i sastanci u kavanama, gdje je vladalo trijezno raspoloženje nazivalo se “jeftinim školama.”²⁵ Gradsko stanovništvo je prvotno iz znatiželje odlazilo u kavane, uslijed popularizacije kavana je uslijedila velika potražnja za napitkom. U novinama se konstantno spominjala kava kao lijek s dalekog istoka koji liječi umor i trbušne tegobe. Englesko društvo je bilo zalučeno odlaskom u kavanu, ne nužno zbog napitka, već zbog druženja. Kava se zbog nepristupačne cijene ubrzo zamijenila čajem, ali je socijalna funkcija pred- modernih kafića nedvojbeno utemeljena.

²³ Cowan, Brian. *The social life of coffee*. London: Yale University Press, 2005., 24.

²⁴ Cowan, *Social life of coffee*, 27.

²⁵ Cowan, *Social life of coffee*, 90.

2. Kava, kavane i središnje vlast

Pojava kave kao sredstva javno okupljanje i razmjene mišljenja i stavova brojnim vlastima u velikim središtima kulture nije odgovaralo. Vlast je u arapskim centrima kultu bila usredotočena na vjerska pitanja povrh svega. Na višem stupnju vladavine je bila jedna osoba, car ili kralj. Vladar je morao provesti zakone u skladu s vjerskom elitom koja ga je podupirala tijekom vladavine. Na nižem stupnju su bili provincijski i vjerski namjesnici, obrazovana elita koja je trebala zadovoljiti pravdu u jednome gradu. Zakonodavci i vjerski dužnosnici su po šerijatskom zakonu tumačili vladarsku riječ koja proizlazi od samoga Boga. Džamija je služila kao centralno mjesto nalaska intelektualne elite u Islamu. Raznim vijećanjima unutar vjerskih ustanova su vršili sudbenu vlast kojoj se samo Sultan mogao suprotstaviti. Vrhovni vladar je također znao ustupiti vjerskoj eliti u svojim prohtjevima kada je njihova suradnja trebala biti uzajamna tijekom vladanja. Vjerska elita je spadala u obrazovano stanovništvo što ih je činilo savršenim birokratima u carskoj službi. Stalnim utjecajem unutar gradova, ulema je bila temelj centralizacije. Obrazovana elita je omogućila komunikaciju sa središnjom vlasti, ali je i ujedno imala autonomiju. Sultan je kao personifikacija božje vlasti imao apsolutne ovlasti protiv kojih je elita samo mogla negodovati zbog siline vojne moći vladara. Status quo je poremetio Selim I. svojim osvajanjem centra Mameluka. Prenošenjem vrhovne vlasti iz Kaira u Carigrad, promijenio se i sistem vrednovanja unutar države. Osmanski sultan je bio apsolutni utjecaj u svome carstvu što podupire kompleksna birokracija centrirana oko vladara. Nasljeđivanje je bilo slično kao i Europi, strogo dinastički uz iznimku nasljeđivanja po senioratu. Osmanski prinčevi bili su vrlo obrazovani te su za krunu sudjelovali u bratoubilaštvu kako se carstvo ne bi podijelilo. Odmicanjem od zastarjelog zakona se vidi sve manja obrazovanost u carskoj obitelji uz dekadenciju uzrokovanu luksuzom i ugodom kako bi carska linija bila bezopasna. Osmansko carstvo je izgubilo čvrstu centralnu vladavinu tijekom slabih careva koji uživali su ponajviše u ugodama svoga dvora. Dekadencija u carstvu je najviše pripomogla janjičarima u dodatnim povlasticama, jer je kruna bila pod *de facto* njihovom zaštitom. Politička elita je time stekla utjecaj pod kojim se iskazala dekadencija u užiticima tijekom 18. stoljeća.

Širenje napitka i običaja ispijanja kave je zateklo različite oblike središnje vlasti u Europi. Središnja figura vlasti je uglavnom bio kralj. Stabilnost unutar države nije mogla kontrolirati jedna ličnost zbog čega je postojao stoljetni sistem feudalne vlasti popraćeno crkvenim utjecajem. Vladajuća elita je kao u islamu bila u manjini, ali je za vrijeme dvorskog apsolutizma sav utjecaj bio na dvoru, uz kralja. Kralj je bio Bogom odabran u vladavini

svojim područjem, on je bio u suštini oličenje države, a svi stanovnici su kraljevi podanici. Neupitna odanost kralja je dolazila kontrolom visokog plemstva. Trendovi vlasti su se nizali sve do najobičnijeg seljaka ili roba u kolonijama. Društveni utjecaj tijekom apsolutizma je ovisan o povezanosti središnje (kralj) i temeljne vlasti (plemstvo). Jaka vlast je kontrolirala društveno ponašanje, jer su običaji preuzeti od kralja nadalje.²⁶ Popularizaciju korištenja rijetke namirnice državne vlasti su iskoristile kao sredstvo bogaćenja. Europske kolonijalne sile su uživale u bogaćenju trgovinom. Nizozemski plemići su tijekom svoje republikanske ere vlast dijelili s decentraliziranom monarhijom koja je imala svoju posebnu stranku u parlamentu. Suradnja unutar vladajućeg sloja je bogatila cijelu zemlju zbog čega je i građanstvo profitiralo čime je mir bio garantiran. Parlamentarna vlada u Nizozemskoj je imala stvarne ovlasti, suprotno parlamentu u Londonu. Središnja engleska vlast se temeljila na kralju koji je ujedno bio i anglikanskim poglavarom. Apsolutni vladar je uz sebe imao aristokratski parlament koji je učestalo vijećao o državnim temama, ali nije imao ovlast izvršavati vlast. Veliki društveni nemir u engleskoj aristokraciji je prouzrokovao gašenje parlamenta, a zatim i građanski rat. Središnja vlast se pokušala suprotstaviti širem društvenom utjecaju raznim zabranama i vojnom silom, no neuspješno. Vlast je prerasla u instituciju, a država se postavila iznad kralja. Demokratska ideja je pokrenula misao da narod vlada zbog čega je bio cilj bogaćenja cjelokupnog društva. Stalnim ekonomskim i pomorskim razvitkom je stečen povoljan položaj u kolonijalnoj trgovini. Engleska pomorska sila je rezultirala kolonijama u Indiji i Karibima, pogodnim zemljama za sadnju različitih egzotičnih biljaka. Plantaže namirnica su obrađivali robovi kao jeftina radna snaga u bogaćenju kolonijalnih sila. Pitanje se postavlja; kako je napitak stekao toliko važnost da je vlast upotrebljavala ropstvo pri zadovoljavanju ljudske ugone?

Društveno prihvaćanje kave je bilo problematično za središnju vlast zbog nedostatka kontrole unutar kavana. Objekti su služili kao mjesto sastajanja i diskusije zbog čega se redovno budilo nezadovoljstvo prema središnjoj vlasti. Kavane su zbog svog društvenog djelovanja bile suviše popularne da bi se potražnja zadovoljila trgovinom. Europske sile su kolonijalizmom i ropstvom dobavljale gorku namirnicu kako bi profitirali. Velikom

²⁶ „Apsolutizam“. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristup ostvaren 5. 9. 2021., <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=3426>>.

nabavkom kave se povećava i broj kavana zbog čega se društvo sve više odmiče od središnje vlasti.

2. 1. Islamska vlast i dekadencija

Gosti kavana su uživali u mnogim aktivnostima koje su ih dovodile u sukob s vjerskom elitom zbog islamske zabrane prekomjernog uživanja poput igranja šaha, uživanja u pjesmi, ali i plesa što je bilo strogo zabranjeno. Uz navedene aktivnosti, kavane su bile sekularno mjesto okupljanja u koje su zalazile i žene te se uključivale u diskurs oko novih vijesti koje bi pristizale u kavane. Sekularni razgovor uz kofeinski stimulans je dovodio u pitanje dogmu šerijatskog zakona koji se kršio polaskom u kavane zbog raznih aktivnosti koje su privlačile ljude ugodi i užitku.²⁷ Godine 1511. u Meki se dogodio prvi sukob oko kave. Tadašnji guverner Meke u službi mamelučkog sultana bio je Kair- beg.²⁸ Jedne večeri nakon molitve u gotovo praznoj džamiji je prolazio pored pune kavane što ga je razljutilo zbog ljudske nebrige oko vjere. Kavana je služila kao razmjena obreda molitve s konzumacijom napitka uz razgovor. Prizor ga je podsjetio na ispijanje vina što je po proroku Muhamedu bilo striktno zabranjeno te je po tom principu kavu obilježio kao psihoaktivni porok. Idućeg dana je sakupio oko sebe uleme grada Meke i sudio ovozemaljskome užitku. Suđenje je bilo apsurdno, jer je religiozna elita u sudnicu postavila zdjelu kave koju su napadali po tumačenju Kurana. Kava je po njihovim tumačenjima bila zlo koje tjera ljude na kocku, užitak u poroku, druženje sa ženama uz razne instrumente te na posljetku je osuđena sama biljka kava zbog svog rasta iz zemlje. Štoviše, kava je osuđena i zbog načina prerade u vatri i na zagrijanom ugljenu, što također strogo zabranjeno po islamskom zakonu.²⁹ Za kraj uleme nisu znale koliko kava truje tijelo i um zbog čega su pozvali perzijske liječnike koji su se zalagali za zabranu konzumacije kave. Jedan od liječnika je već napisao knjigu protiv kave zbog čega je bio uvjerljiv tijekom suđenja. Kava je time bila izjednačena s vinom, a potom zabranjena. Kavana u Meki je bila silom zatvorena, tj. razrušena. Stanovništvo Meke je uveliko bio nezadovoljno ediktom što govori o raširenosti konzumacije kave i ovisnosti o njenom stimulativnom djelovanju. Zabrana kave u Meki se nije dugo zadržala, jer je mamelučki sultan

²⁷ „Šerijatsko pravo“. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristup ostvaren 5. 9. 2021., <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=59468>>.

²⁸ Ukers, *All about coffee*, 113.

²⁹ Pandergrast, *Uncommon grounds*, 34.

bio ljubitelj kave. Dolaskom u Meku 1512. godine mamelučki sultan je bio jako ljut zbog zabrane kave i zbog toga je tražio krivce za takav čin. Guverner Meke je bio otpušten, a prava kazna je zadesila perzijske liječnike, jer su svojim tumačenjem svetoga zakona pasivno optužili sultana za herezu.³⁰ Kazna za optužbu sultana je bila smrt mučenjem. Stariji brat je javno bio bičevan do smrti, dok se mlađi brat bacio kroz prozor da ga ne zadesi ista sudbina. Kava je Sultanovom odlukom bila ponovno dopuštena, ali je Osmanskim osvajanjem Mamelučkog Sultanata promijenjena vlast što je iskoristila vjerska elita Kaira. Kavane su se ponovno zatvorile 1524. godine zbog prenapučenosti u usporedbi s džamijama. Kava je i dalje ostala omiljeni napitak Meke, ali ne u javnosti već u privatnosti. Namirnica je iskorištena kao sredstvo diskutiranja o vlasti, a samim time i odvajanja javnosti od središnje figure. Od dolaska prve kavane je ujedno i nastala diskusija unutar vjerskih objekta zbog zanemarivanja vjere zbog razgovora uz napitak. Prva zabrana u Kairu dogodila se 1523. godine kada je liječnik i teolog javno priupitao ljekovitost kave i sam društveni obred osmišljen oko nje. Svim imamima je tada bila dužnost govoriti protiv kave kao protiv zla koji odvlači ljude od religije. Borba protiv napitka je u suštini bila borba protiv sredstva nalaženja u javnosti i privatnosti. Uništavanje kavane zbog vjerskog nezadovoljstva zabilježeno je 1534. godine. Nakon žestoke propovijedi o herezi unutar kavana, vjernici su izašli iz džamije i spalili prvu kavanu na koju su naišli. Događaj u Kairu je javnost podijelio na dvije strane, ovisno o osjećaju prema napitku. Suđenje koje je uslijedilo je privukao obrazovanu elitu koja je raspravljala o pozitivnim i negativnim utjecajima kave dok sudac nije naložio svima da probaju kavu.³¹ Rasprava se unutar sudnice nastavila uz napitak što nakon čega su se dvije strane pomirile. Vjerska oporba je morala prihvatiti kavu kao svakodnevnu namirnicu zbog pripisanih društvenih obilježja.

Ista rasprava je mučila islamsko društvo i otvaranjem kavana u osmanskome centru; Konstantinopolu. Džamije su se 1570. godine činile ponovno praznim za razliku gradskih kavana. Imami su se ponovno po istim optužbama pobunili protiv upotrebe kave.³² Vjerski sud je donio odluku o zlom utjecaju kave zbog čega je ritual ispijanja prenamijenjen kućnoj uporabi. Korisnici kave su obilježeni kao heretici i disidenti zbog kritički nastrojenog razgovora tijekom korištenja kave. Napitak je bio vjerski stigmatiziran zbog čega je i na kraju

³⁰ Ukers, *All about coffee*, 115.

³¹ Ukers, *All about coffee*, 117.

³² Ukers, *All about coffee*, 119.

zakonom zabranjen. Zabranom kave tijekom vladavine Murada III. nije prekinuta uporaba, već je pokrenuto krijumčarenje kave. Otvorene kavane nisu služile kavu u javnosti, ali su neke imale posebne prostorije u kojima bi posluživali kavu gostima u tajnosti. Ovisnost o kavi je nadrasla vlast, jer ni vladini službenici nisu prijavljivali uhvaćene te su i oni sami konzumirali kavu. Vlast nije mogla održati svoju zabranu kave zbog velikog društvenog utjecaja. Ponovnom legalizacijom kave je nastupila manija korištenja u visokim dužnosničkim krugovima po čijem se primjeru konzumacija kave popela. Novi pokušaj zabrane kave je bilo tijekom Murada IV., sultana kojega su na vlast uzdigli janjičari. Vojni puč je organiziran u kavani dok je Murad imao samo 11 godina. Kavane su u Konstantinopolu služile javnom sastajanju istih društvenih staleža. Janjičarska organizacija puča u kavani je savršen primjer stvaranja društvenoga otpora u kavanama. Murad IV. je radi toga zabranio kavu i kavane, jer “one potiču nezadovoljnike na akciju.”³³ Uspostava apsolutističke vlasti je bila usko vezana uz kontrolu vojske i pravosuđa. Kazne za uživanje u kavi, duhanu ili alkoholu je bila smrt. Usprkos strogoj zabrani, kava i duhan su se nastavili konzumirati u privatnosti tijekom Muradove vlasti zbog čega je napitak poprimio konačna disidentska obilježja. Carski zakonicu nisu bili shvaćeni ozbiljno zbog znanja o utjecaju janjičara i harema u vladanju državom. Konzumacija kave u haremu i među janjičarima je bila javna tajna.³⁴ Zabrana kave se jednostavno nije mogla održati zbog prevelike potražnje zbog čega je Osmanska država izgubila mnogo novca crnom tržištu.³⁵ Kavane su se spontano ponovno otvarale nakon dolaska novog sultana koji je sa sobom donio ležerniji pristup kavi. Društveno kretanje je ovisilo o ugodi tako da su poznate kavane obilazili samo skupo odjeveni individualci sa svojim pratnjama. Pušenje duhana je bilo uobičajeno, ali je pušenje opijuma bila razonoda elite. Siromašniji sloj se nastojao ponašati kao bogati sloj zbog čega se preuzimali njihove obrede i navike. Kava je u 18. stoljeću služila kao stimulativna droga uz utjecaj u javnom ili privatnom prostoru. Kako bi se bogataši iskazali od siromašnijeg sloja posjedovali su posebne prostorije za preradu kave. Pripremu kave je vodio *kavveghi*, najviši činovnik pripreme kave, a zatim su kavu bogatašima dopremali *itchohlansi*, paževi specijalizirani za nošenje napitka.³⁶ Bogati sloj društva je izlazio u kavane iskazati svoj ugled u javnosti uz brojne užitke uz ispijanje kave. Gosti bogatih kavana su se poglavito oblačili u svilu i pušili opijum kako bi

³³ ³³ Ukers, *All about coffee*, 120

³⁴ *Isto*

³⁵ Ukers, *All about coffee*, 121.

³⁶ *Isto*

iskazali svoje bogatstvo. Siromašniji sloj u društvu se ugledao na bogati sloj te su po njihovom primjeru koristili kavane za iskazanje ugleda. Osmansko društvo je pri vrhuncu Carstva konzumiralo velike količine kave čemu se protivila vjerska elita Islama zbog društvenog zanemarijvanja religije. Kavane su se otvarale usprkos stalnim prijetnjama zbog društvene potrebe izražavanja u javnosti. Stagnacija Osmanskog Carstva je potaknula opuštanje i uživanje u društvu što je na posljetku uzrok opadanju moći. Dekadencija središnje vlasti se odrazila na društvo koje je po uzoru na Sultana uživalo u bogatstvu Carstva.

2 .2. Europski apsolutizam, kolonijalizam i kava

Prihvatanje kave u apsolutizmu je najviše ovisilo o vladaru, a time i razvitak kavana. Kava je shvaćena kao turska namirnica čime se odmiče od tradicije ispijanja alkohola, a samim time i europske tradicije. Prvi otpor kavanama unutar Europe se bilježi u Mletačkoj republici krajem 17. stoljeća. Cijenjeni aristokrati su se požalili sudu da su kavane centar nemoralna i hereze. Opuštenost unutar kavana je zaprepastilo središnju vlast zbog prekomjerne uporabe turske namirnice uz društvene igre i pjesme. Tužba je bila odmah odbijena, jer su kavane bile suviše popularne za zatvaranje. Uz to je kava bila dodatno legitimizirana 1683. godine nakon opsade Beča. Austrijsko društvo je prihvatilo kavu kao simbol pobjede nad Turcima, a samim time je i napitak postao popularan u Svetom Rimskom Carstvu. Cijena kave je bila vrlo visoka zbog nabave prvotno iz Nizozemske, a zatim iz Francuske što nije bilo isplativo apsolutnim vladarima. Vladar koji se najviše zalagao za ukidanje kave je bio Fridrik II. Veliki. Pruski apsolutni vladar nije htio plaćati visoke cijene te je zabranio kavu, jer je tradicija bila piti alkohol. Kako je Fridrik sam nalagao: “Moj djed je odgojen uz pivu, moj otac je odgojen uz pivu, ja sam odgojen uz pivu i svaki je dobar pruski vojnik odgojen uz pivu, a ne kavu.”³⁷ Poslušnost kralju su otkazali visoki plemići koji su koristili napitak u privatnosti. Fridrik je zbog njih promijenio svoje mišljenje i otvorio državne kavane unutar Pruske, jer je kava “samo za visoko društvo,“ zaključio je apsolutni vladar.³⁸

Gotovo su sva društva prihvatila korištenje kave preuzimanjem običaja od središnje figure vlasti, kralja.³⁹ Iznimka tom pravilu je Engleska, zemlja u kojoj su trgovci i aristokrati

³⁷ Pandergrast, *Uncommon grounds*, 38.

³⁸ Pandergrast, *Uncommon grounds*, 38.

³⁹ Cowan, *Social life of coffee*, 8.

prvi koristili kavu kao sredstvo druženja. Dolazak kave nije odmah pokrenulo otvaranje kavana, ali je napitak odmah bio iskorišten kao sredstvo druženja u privatnosti. Cijena kave je bila mnogima nedostupna te se zbog svoje skupoće nije proširila društvom do pojave prve kavane tokom Cromwellovog republikanstva. Engleska je bila prva država koja je zarobila i smaknula središnjeg vladara Karla I. nakon perioda građanskih ratova. Englesko društvo se za vrijeme otvaranja prve kavane prilagođavalo liberalnoj ideologiji. Republikanstvo je u Engleskoj vrlo brzo ukinuto, točnije 5 godina nakon uspostave 1653. godine. Novopridošli kralj, Karlo II. je uvidio opasnost postojanja kavana zbog nalaženja liberalnih intelektualaca.⁴⁰ Pojava kavane je popraćena osnivanjem brojnih socijalnih klubova u drugoj polovici 17. stoljeća. Vlast nije mogla motriti aktivnosti unutar klubova zbog potrebne preporuke prije pozivnice za učlanjenje. Iako se nisu svi mogli učlaniti u klub, riječ se brzo širila ulicom o njihovim aktivnostima što je stvaralo dodatani strah kralju čiji je predak bio ubijen. Kavane su širile svoje popularnost među inteligencijom kroz novinske članke u kojima pozivaju načitanu i inteligentnu ljude na okušavanje trijeznog napitka. Obrazovano stanovništvo i jest iz znatiželje prvotno krenulo u kavane, ali se ubrzo zadržalo zbog širenja javnog utjecaja. Prvi veliki klub u Engleskoj se nalazio u Milesovoj kavani (*Miles's Coffeeshouse*) pod imenom Klub Rota.⁴¹ Osnivači kluba Harrington i Neville su bili veliki zagovornici republikanizma i demokratskim ideala što ih je dovelo u konflikt s monarhijom. Predsjednik kluba Harrington je objavio knjigu *Oceana* u kojoj zagovara idealnu demokratsku državu sa svojim kolonijama-commonwealth. Harrington je bio uhićen i natjeran odricanja svih iznesenih ideja unutar kluba te zatvaranje samoga kluba. Rota je bila samo jedan od klubova koji su osnovani u kavanama, jer se na posljetku i obrazovani sloj nalazio u njima. Još jedan zanimljiv klub koji je napravljen u kavani je Lloyds, buduća najveća banka u Engleskoj.⁴²

Kavane su bile uobičajeno mjesto za posjetiti kako bi se čule nove vijesti i tračevi. Konstantna posjećenost je natjerala crkvene dužnosnike na borbu protiv njih. U Anglikanskim crkvama se zagovaralo gašenje svih kavana kako se ne bi širila ugoda u engleskom društvu. Crkvena prozivka kave je započela prve javne istupe protiv napitka i objekta. Prva oporba kave se javlja nakon razotkrića kluba Rota. Pamfleti protiv kave su se dijelili kako bi se razotkrio “disidentski utjecaj“ zbog kojega se odvlače ljudi od vlasti.⁴³ Tema je bila goruća u

⁴⁰ Cowan, *Social life of coffee*, 47.

⁴¹ Cowan, *Social life of coffee*, 96.

⁴² Cowan, *Social life of coffee*, 96.

⁴³ Cowan, *Social life of coffee*, 98.

ranonovovjekovnoj Engleskoj, jer su često izlazile novine s poemama protiv i za kavu. Konstantna borba središnje i crkvene vlasti protiv kave je stvorilo razmišljanje da su svi polaznici kavana protivnici vlade. Godine 1674. su se dijelili letci “žene protiv kave“ u kojem se zagovara prestanak služenja kave i zatvaranje objekta, jer su im muževi zbog konzumacije kave nezreli i nisu u stanju brinuti o vlastitoj obitelji.⁴⁴ Satirični prilozi protiv kave su ismijavale goste kavana kao “manje ljude“ od “klasičnih Engleza.“ Nadalje, kava je bila prozvana ljubavnicom Turaka što nalaže da svaki pravi Englez ne bi se smio ponašati kao islamist. Engleska oporba kavi je pokušavali kroz različite reklame odvući obrazovani puk od kavana. Stalne diskusije i argumentacije su budile skepticizam prema načinu vladanja zbog čega se i postavljaju takve reklame. Vlast u Engleskoj nije bila centralizirana kao u ostatak kopnene vojske, ali je kralj i dalje posjedovao stvarnu vlast uz parlament. Engleski kralj Karlo II. je bio vrlo zabrinut o utjecaju kavana na javno mijenje. Zabrana je uslijedila 1675. godine “Kraljevom proklamacijom o supresiji kave.“⁴⁵ Pokušaj suzbijanja je bio neuspješan, jer su se uzdigli svi staleži i parlamentarci protiv kraljevog naloga. Samo osam dana nakon proglašenja se kralj predomislio zbog straha javnosti. Kavane su nakon izbjegavanja zatvaranja postale popularnije. U prvoj polovici 18. stoljeća kavane su postale centar širenja informacija i susreta intelektualaca. Intelektualci društva su posjećivali kavane zbog nezadovoljstva s državnim monopolom tiskanja novina. Društveno nezadovoljstvo je buknuo 1729. godine kada je kralju upućen proglas u kojem se protivilo državnim novinama zbog manjka korisnog sadržaja naspram “glupih vijesti i reklamama.“⁴⁶ Gosti kavana su tražili sve više slobode i to postigli protiv vladinog monopola prodaje novina u kavanama. Prve novine koje su bile privatno tiskane za dijeljenje u kavanama su *Coffee House Gazette*.⁴⁷ Opčinjenost kavom je ubrzo zamijenjena čajem, ali je jedan društveni sloj nastavio koristiti kavu. Ritual ispijanja je tijekom industrijske revolucije bio zanemaren, ali je efekt kave bio potreban u radu tijekom industrijske revolucije. Prosječan radnik od početka industrijalizacije nije imao dovoljno vremena za jesti kada je radio. Kava je bila zamijenjena za hranu zbog stimulativnog djelovanja i smanjenja osjećaja gladi. Stimulativno djelovanje je bilo optimalno za fizički rad u ranim

⁴⁴ Cowan, *Social life of coffee*, 42.

⁴⁵ Cowan, *Social life of coffee*, 196.

⁴⁶ Cowan, *Social life of coffee*, 110.

⁴⁷ Pandergrast, *Uncommon grounds*, 43.

tvornicama željeza i rada s ugljenom. Uz to je kava i umanjivala osjećaj gladi zbog čega je i korištena kao jeftina zamjena za hranu.⁴⁸

Potražnja za kavom u Engleskoj je potaknula uspostavu plantaža na kolonijama u Jamajci i Indiji. Britanska istočno indijska kompanije je 1710. godine uvezla 400 tona kave, dok je 1757. godine dopremljeno pet puta više.⁴⁹ Engleska ni tom količinom nije konkurirala ostalim kolonijalnim silama po uzgoju kave. Biljka kave je vrlo zahtijevna za uzgor i preradu. Veća proizvodnja kave suparničkih sila je spustila cijenu napitka čime englesku vlada potaknuta na zamjenu namirnice kave s čajem zbog puno lakše i jeftinije proizvodnje. Engleska je profitirala puno više monopolom prodaje čaja, jer je i svojim brojnim kolonijama prodavala istu namirnicu uz nabijeni porez. Događaj koji je obilježio takvu vrstu trgovine se zbio u Sjevernoj Americi 1773. godine. Bostonska čajanka je poznati događaj iz povijesti SAD-a, jer se to smatra začetkom rata za neovisnost. Čaj je tim događajem bio smatran kao namirnica kolonizatora zbog čega je uslijedila histerija protiv čaja. Kako je povod rata bilo bacanje namirnice u more, tako su vojnici SAD-a koristili kavu kao namirnicu protiv Britanaca. Konzumacija kave po stanovniku u Trinaest kolonija u 1776. godini je bila 8.6 kilograma godišnje, dok je 1799. godine ta mjera dosegla 51 kilogram godišnje po stanovniku.⁵⁰ SAD je također mogao jeftinije nabavljati kavu zbog blizine kolonija u kojima je vladao uzgoj kave koje su bile ponajviše pod Francuskom kontrolom.

Francuske kolonije su do pojave kave u Brazilu proizvodile najviše kave u svijetu. Francuski monopol je isprva bio potaknut potrebama visokim društvom. Kralj je bio odraz pravilnoga ponašanja te se po primjeru Luja XV ispijanje kava kao ritual širila dvorskim životom. Luj je navodno trošio 15 000 dolara godišnje za nabavku kave svojim kćerima.⁵¹ Francuska u vrijeme Luja XV. nije imala plantaže kave na kolonijama. Biljka kave je pristigla u koloniju Martinique 1714. godine razmjenom namirnice s Nizozemskom.⁵² Kava je na karipskom otočju brzo postala jedina namirnica uzgoja što je u Francuskoj smanjilo cijenu nabavke. Nadalje, centralna vlast je posjedovala proizvodnju namirnice uz kraljevske poreze na kavane što se pokazalo vrlo profitabilno unutar države. Kavane su se popularizirale za

⁴⁸ Pandergrast, *Uncommon grounds*, 39.

⁴⁹ Pandergrast, *Uncommon grounds*, 40.

⁵⁰ Pandergrast, *Uncommon grounds*, 42.

⁵¹ Ukers, *All about coffee*, 247.

⁵² Pandergrast, *Uncommon grounds*, 42.

vrijeme Luja XV. kada se u državi nalazilo 600 kavana.⁵³ Kava je bila porok siromašnih, a kavane su postale mjesto nalaženja puka. Kavana kao mjesto susreta je služio mnogim francuskim uglednicima tijekom 18. stoljeća. Diskusije i razgovori su privlačili mnoge glumce, filozofe, znanstvenike i pjesnike. Specifična kavana inteligencije se nalazi u Parizu i zvala se *Cafe de la Régence*.⁵⁴ U navedenoj kavani su se okupljani brojni pobornici republike uz šah koji je ujedno i populariziran ispijanjem kave. Velike francuske ličnosti su se skupljale u navedenoj kavani poput Robespierrea, Diderota, J.J. Rousseaua, Victora Huga i mladoga Napoleona.⁵⁵ Kavane su u kasnom apsolutizmu služile revolucionarima za dogovore i planiranje. No, revolucionari nisu znali način nabave stimulansa kojega su koristili za razgovor protiv vlasti. Francuska kolonija San Domingo (Haiti) je proizvodila 75% kave na svijetu krajem 18. stoljeća.⁵⁶ Plantaže su obrađivali robovi uvezeni sa zapada Afrike i često pothranjeni i izrabljivani. Kava je u Europi označavala pobjedonosni ili društveni napitak, ali je u kolonijama simbolizirala ropstvo. Godine 1789. dogodio se prvi robovski ustanak u kojemu su svi bijeli vlasnici bili nasilno ubijeni. Sloboda na otoku je trajala 12 godina dok Napoleon nije zauzeo ponovno koloniju uz nadvodne riječi: “Prokleta kava! Proklete kolonije!”⁵⁷

Zaključak:

Kava je u svim središtima bogatih kultura bila prihvaćena kao društvena namirnica. Razmjena informacija i društvena rasonoda je odlika svakog bogatijeg društva zbog čega se pojavljuje obred uz namirnicu. Kava je zbog svog psihoaktivnog utjecaja bila savršena namirnica, a zatim i sredstvo za konstruktivni i kritički nastrojeni razgovor. Ranonovovijekovni oblici vlasti nisu mogli motriti na brojne kavane u kojima su pričali protiv vlasti. Društveno nezadovoljstvo je bilo javno iskazano u kavanama zbog čega su vlasti pokušale oduzeti sredstvo druženja, kavu. Svi pokušaji su bili uzaludni, jer je kava bila ukorijenjena u društvenoj razmjeni vijesti i informacija. Ispijanje kave bi prešlo u privatnost i razgovori uz kavi bi potaknuli dodatno nezadovoljstvo prema vlasti zbog stalnih zabrana. Osmanska vlast je na poslijetku prihvatila kavu kao rasonodu, a ne kao središte širenja informacija. Europska civilizacija je imala točione alkohola za rasonodu što je u Islamu

⁵³ Pandergrast, *Uncommon grounds*, 43.

⁵⁴ Ukers, *All about coffee*, 254.

⁵⁵ Ukers, *All about coffee*, 255.

⁵⁶ Pandergrast, *Uncommon grounds*, 45.

⁵⁷ Pandergrast, *Uncommon grounds*, 45.

strogo zabranjeno. Objekti za druženja uz alkohol su već postojala, ali se pojavom kave često alkohol zamijenio za kavu u druženjima. Europsko društvo je vrlo brzo populariziralo kavu kao namirnicu za trijezni razgovor o državnim i društvenim događanjima.

Većina europskih vladara nije zabranjivala kavu u svojim državama zbog visoke potražnje koju su zadovoljili uzgojom kave u kolonijama. Uzgoj kave je bio vrlo težak proces zbog kojeg su vlasti uvozili robove na pokorene zemlje u Amerikama ili dalekom istoku. Kava je u društvu služila kao sredstvo za druženje, a kolonijalnim vlastima je služila kao sredstvo za bogaćenje. Ropstvo je bilo dodatno potaknuto sve društvenim previranjima u kavanama o političkim promjenama, jer je njihova konzumacija kave bio uzrok sve veće potražnje namirnice. Stanovništvo zapadne Afrike je prevezeno na kolonija, a potom tjerano na neprestan rad. Potražnja za kavom je neprestano potpomagala robovlasničkom sistemu. Ropstvo je zabranjeno tek 1848. godine, ali se upravo zbog plantaža kave nastavilo u Brazilu do 1888. godine.⁵⁸

Kava je prerasla u romantiziranu namirnicu zbog stoljetnog sukoba s raznim oblicima vlasti kako bi se opravdala preprodaja kave nakon ukidanja ropstva. Nemoralni način nabavke namirnice je odvratio mnoge ljubitelje kave od druženja uz napitak zbog čega je i nastala Ukerova knjiga pod pokroviteljstvom "The Tea and Coffee Trade Journal Company." Svi moderni autori povijesti kave su poglavito i ljubitelji kave zbog čega se nastavlja romantizacija napitka. Iako je kava potpomogla društvene promjene, ona je bila samo sredstvo u ispunjavanju društvenih prohtjeva koji bi se svejedno dogodili zbog silnog nezadovoljstva.

⁵⁸ Pandergrast, *Uncommon grounds*, 50.

Popis literature:

1. „Apsolutizam“. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristup ostvaren 5. 9. 2021., <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=3426>>.
2. Ay, Savas. *From The Coffehouses in Istanbul*. Istanbul: Kultur A.S., 2012.
3. Collaco, Gwendolyn. „The Ottoman Coffehouse: All the Charms and Dangers of Commonality in the 16th-17th Centuries“, U: *Lights: The MESSA Journal Vol. 1, No.1*, ur. Gwendolyn Collaco, 61- 71. Chicago: University of Chicago, 2011.
4. Cowan, Brian. *The social life of coffee*. London: Yale University Press, 2005.
5. Pandergrast, Mark. *Uncommon grounds*. New York: Basic Books, 2010.
6. Ukers, Wiliam H. „All about coffee“, New York: The Tea and Coffee Trade Journal Company, 1922.
7. „Dervishes“, *Encyclopaedia Britannica*. Pristup ostvaren 4. 9. 2021., <https://www.britannica.com/topic/qurra>
8. „Šerijatsko pravo“. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristup ostvaren 5. 9. 2021., <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=59468>>.
9. Wild, Antony. *The East India Company: Book of Coffee*. London: HarperCollinsPublishers, 1994.